

3. Новгородцев П. Историческая школа юристов. Ее происхождение и судьба / П. Новгородцев // Немецкая историческая школа права. – Челябинск : Социум, 2010. – 528 с.
4. Гэлбрейт Джон Кеннет. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.
5. Козюк В.В. Незалежність центральних банків : монографія / В.В. Козюк. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2003. – 244 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах. – Том 1. Загальна частина / ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
7. Гроші та кредит : підручник / за ред. проф. Б.С. Івасіва. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2000. – 510 с.
8. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин в умовах ринкового реформування економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.В. Дзюблюк. – К., 2001. – 38 с.

REFERENCES

1. Kun, T. (2003), *Struktura nauchnykh revolyutsyy* [Structure of scientific revolutions], Translated by Kuznetsov, V.Yu., Moscow, Russia.
2. Latkovska, T.A. (2008), “Financial and legal regulation of organization and functioning of the banking system in Ukraine and foreign countries : comparative legal analysis”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Odessa National Academy of Law, Odesa, Ukraine.
3. Novgorodtsev, P. (2010), “Historical school of lawyers. Its origin and fate”, *Nemetskaya istoricheskaya shkola prava* [German historical school of law], Sotsium, Chelyabinsk, Russia.
4. Galbraith, John Kenneth (2008), *Novoe industrialnoe obsshchestvo. Izbrannoe* [The New Industrial Society. Selected], Translated, Moscow, Russia.
5. Kozyuk, V.V. (2003), *Nezalezhnist tsentralnykh bankiv : monohrafiya* [Independence of central banks : monograph], Kart-Blansh, Ternopil, Ukraine.
6. Averyanov, V.B. (2004), *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichniy kurs : pidruch. : u dvokh tomakh. – Tom 1. Zagalna chastyna* [Administrative law of Ukraine. Academic Course : textbook in two volumes. – Volume 1. General Part], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
7. Ivasiv, B.S. (editor) (2000), *Groshi ta kredyt : pidruchnyk* [Money and credit : textbook], Kart-Blansh, Ternopil, Ukraine.
8. Dzyublyuk, O.V. (2001), “ Organization of monetary and credit relations in a market reform of Ukrainian economy ”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.04.01, Kyiv, Ukraine.

УДК 347.998.85 (477)

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ЯК ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сидельніков О.Д., аспірант

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
sydielnik1991@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню диспозитивності в адміністративному судочинстві України. У роботі аналізується один із важливих аспектів прояву цього процесуального принципу, що полягає в можливості припинення спору шляхом примирення.

Ключові слова: адміністративне судочинство, принцип диспозитивності, адміністративно-правовий спір, урегулювання адміністративно-правового спору, примирення сторін.

ПРИМИРЕНИЕ СТОРОН КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Сидельников А.Д.

*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
ул. Пушкинская, 77, г. Харьков, Украина
sydielnik1991@gmail.com*

Статья посвящена исследованию диспозитивности в административном судопроизводстве Украины. В работе анализируется один из важных аспектов проявления этого процессуального принципа, который заключается в возможности прекращения спора путем примирения.

Ключевые слова: административное судопроизводство, принцип диспозитивности, административно-правовой спор, урегулирование административно-правового спора, примирение сторон.

CONCILIATION AS A MANIFESTATION OF THE PRINCIPLE OF DISCRETION IN ADMINISTRATIVE COURTS

Sydielnikov O.D.

*Yaroslav Mudryi National law university, str. Pushkin, 77, Kharkiv, Ukraine
sydielnik1991@gmail.com*

The article deals with the research of the principle of discretion in administrative proceedings. The principle of discretion serving the driving force of any legal process has a specific expression in the administrative procedure.

This principle means an opportunity of the participant of the court to freely dispose its substantive and procedural rights on the issue. For example, the plaintiff has the right to reject all or part of the claim and the defendant has the right to admit the claim. In the area of discretion rights, an important place occupies the right of the parties to reconciliation. This right requires the simultaneous expression of will of both plaintiff and defendant, aimed at the voluntary settlement of the dispute. As a general rule, parties apply those rights in their sole discretion and independent of other actors in the process.

Specific exceptions exist in administrative proceedings, where the action of this principle is limited. This principle of discretion is determined by the fact that when considering public law disputes, person or entity is opposed to the state, which, in turn, has far more resources and opportunities to influence the court and the plaintiff. Therefore, the administrative court must fully protect individuals against violations of their rights by the public authorities.

The mentioned "interference" is manifested in judicial verification of the conditions of reconciliation for their compliance with the law and the interests of others. Only after verification the court may approve the terms of reconciliation and enforce them.

The article also analyzes the reconciliation in disputes concerning the appeal against legal acts of individual and universal nature. Thus, at the appeal against the act, which governs the relationship involving a wide range of people, a friendly settlement is possible only in case of its change or recognition by the public authority as the one that lost validity. The opposite situation occurs when disputes concern the appeal against administrative acts of individual character. Even if there are grounds for bringing to justice an official, there will be no need in such actions, as the injured party satisfies its requirements and agrees upon kind of "forgiveness" of the subject of public authority.

In this paper, we conclude that these features determine the specific nature of discretion in administrative proceedings and to some extent restrict the voluntary settlement of the dispute by the parties. The author supports the idea that the opportunity to enjoy the right for reconciliation in administrative proceedings is not absolute and must be done with regard to specific public relations

Key words: administrative proceedings, principle of disposition, administrative and legal dispute, administrative and legal settlement of the dispute, conciliation.

Діяльність адміністративних судів щодо розгляду й вирішення адміністративних справ ґрунтується на певних нормативно закріплених правових принципах. Принцип (від лат. *principium* – первісне, визначальне, те, від чого походить усе інше) – це засада, основа, керівна ідея, вихідне положення будь-якого явища (учення, організації, діяльності тощо) [1, с. 24]. На прикладі цих основоположних ціннісних орієнтирів будуватиметься правове впорядкування всіх суспільних відносин, зокрема й тих, що постають із вирішення чи врегулювання публічно-правових спорів.

Принципи не лише відображають, на яких саме стандартах має базуватися судовий розгляд, а й висвітлюють сутність та «обличчя» процесу. Тому досліджувати сучасний стан розвитку адміністративного судочинства й можливі перспективи його вдосконалення ми будемо крізь призму диспозитивності як однієї з важливих засад адміністративного процесуального законодавства. На нашу думку, вказаний принцип відіграє важливу роль у регулюванні суспільних відносин, що постають із розгляду й вирішення публічно-правових спорів, у світлі динамічного розвитку адміністративного-процесуального права.

Дослідженням принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві займалися такі вчені, як В.Б. Авер'янов, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, В.А. Кройтор, О.В. Кузьменко, С.В. Потапенко, А.О. Селіванов, Г.П. Тимченко, Н.В. Шевцова, В.І. Шишкін та ін. Незважаючи на наявність певних досліджень принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві, вважаємо за необхідне більш детально висвітлити специфічні прояви цього принципу під час реалізації сторонами свого права на дружнє врегулювання спору (примирення), оскільки ми переконані, що в цьому аспекті реалізації принципу диспозитивності залишається багато спірних питань.

Адміністративно-правова наука має оперативно реагувати на виклики, які постають у процесі функціонування вітчизняної адміністративної юстиції. Перевантаження системи адміністративних судів значним обсягом справ, що перебувають у їхньому провадженні, вказує на необхідність застосування передових механізмів спрощення адміністративного процесу й активізації використання примирення під час врегулювання публічно-правового спору. Логіка такого умовиводу є досить простою. Якщо державний орган влади (у нашому випадку – адміністративний суд) не може належним чином впоратися з наявним обсягом обов'язків, то необхідно розширювати процеси саморегуляції у вказаній сфері, активніше надавати сторонам спору свободу у врегулюванні спірних правовідносин, робити процес розгляду й вирішення справ гнучкішим, щоб зняти частину навантаження з адміністративного суду. Таким чином, постає необхідність створення умов, за яких учасники судового розгляду будуть активно користуватися своїми диспозитивними правами на добровільне врегулювання спору. Нині досить багато труднощів існує в теоретичній і практичній площині реалізації вказаних прав, оскільки є певні особливості та складність інституту примирення сторін в адміністративному судочинстві.

Тому метою статті є дослідження диспозитивних правомочностей на мирне врегулювання спору сторонами в адміністративному судочинстві. У зв'язку із цим завданням публікації є аналіз проблемних питань, що виникають під час реалізації сторонами свого права на примирення.

У Конституції України визначено найбільш загальні принципи судочинства, притаманні не лише адміністративному, а й цивільному, кримінальному та іншим процесуальним галузям права. Серед них можна віднайти також принцип диспозитивності, проте прямої вказівки на нього Конституція України не містить. Так, у ст.129 Конституції України передбачено, що до основних засад судочинства належать, зокрема, змагальність і свобода в наданні сторонами до суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості [2]. Це визначення, звісно, не передає повною мірою сутності принципу диспозитивності, а є частиною його іманентних проявів та спробою закріплення цієї прогресивної засади в Основному Законі України.

Причини такого розмитого конституційного формулювання принципу диспозитивності пояснює В.І. Шишкін: «Текстуальна замислуватість – не вина авторів цієї конституційної норми, а результат ситуативних підходів до тексту Конституції України у відповідний історичний час. У первинному тексті пропонувалося норму п.4 ст.129 Конституції України викласти в такій редакції: «змагальність та диспозитивність сторін». Але частина народних депутатів України негативно поставилась до застосування в тексті Основного Закону України чужоземного слова (хоча воно вже має статус міжнародного наукового терміна), інша частина народних депутатів елементарно не зрозуміла зміст цього слова та також була проти його застосування, тому й було знайдено вихід у вигляді зазначеного тексту, хоча останній не зовсім автентичний за змістом цьому процесуально-правовому явищу» [3, с. 10]. Тому зрозуміло, що, незважаючи на відсутність прямої назви вказаного принципу в Конституції України, фактично зміст ст.129 Основного Закону України відображає характеристики диспозитивності та підкреслює важливість вказаного положення для регулювання суспільних відносин. Також слід вказати, що принцип диспозитивності в подальшому було закріплено й деталізовано в галузевому законодавстві, зокрема в процесуальних кодифікованих актах.

У традиційному розумінні юридична модель диспозитивності полягає в можливості сторони спору вільно розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами [4, с. 128]. Із цього постає, що суд вирішує лише ті питання, з якими заявник звернувся до нього. Межі судового процесу визначаються предметом позову й розміром заявлених вимог [5, с. 96]. Лише учасник спору має право ініціювати судовий розгляд справи та визначити обсяг спірних правовідносин, яким необхідно надати правову оцінку й винести правомірне судові рішення щодо прав та обов'язків сторін спору.

Та обставина, що в адміністративному судочинстві розглядаються спори публічно-правового характеру, обумовлює деякі суттєві особливості прояву принципу диспозитивності в ньому. Зокрема,

за таких умов законодавство передбачає більш активну роль суду, що певною мірою обмежує дію розглядуваного принципу в адміністративному судочинстві. Це пояснюється тим, що до завдань адміністративного суду належать не лише захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а й захист інтересів держави, територіальної громади та третіх осіб.

Згідно з розглядуваним принципом сторони вільно розпоряджаються своїми диспозитивними правами, а саме:

- правом на звернення до суду за захистом своїх порушених прав;
- правом зміни чи визнання своїх позовних вимог;
- правом визнати вимоги іншої сторони або не визнати їх;
- правом за взаємною згодою врегулювати спір тощо.

Як уже зазначалося, маємо на меті дослідити саме інститут примирення, який є специфічним відображенням прояву принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. Розглядаючи це диспозитивне право, слід вказати, що така процедура відкриває для сторін спору значні переваги. Так, учасники спору можуть брати активну участь у пошуку незаборонених (передбачених) законом шляхів, засобів і способів його врегулювання. На відміну від судового вирішення, коли зазвичай обидві сторони постають перед необхідністю вчинення певних дій, примирення дозволяє на основі взаємних поступок дійти згоди в проблемних питаннях та врегулювати конфлікт так, щоб усі суб'єкти залишилися відносно задоволеними досягнутим консенсусом. Результат примирення знаходить своє зовнішнє вираження в угоді про примирення, яка є підставою для закриття провадження в справі, що є досить важливим фактором з огляду на переважаність адміністративних судів. Використання цієї процесуальної можливості дозволяє сторонам відмовитися від затяжного й витратного судового розгляду справи та самостійно припинити спір.

На відміну від інших диспозитивних прав, які мають одноособовий характер, примирення потребує одночасного волевиявлення декількох суб'єктів, що робить цю процедуру досить складною. Загалом принцип диспозитивності не лише виступає рушійною силою адміністративного процесу, а й урівноважує його. Так, у відповідь на диспозитивне право позивача подати позов чи клопотання до суду відповідач може подати заперечення на позов чи клопотання. Однак за примирення диспозитивні права мають реалізовуватись одночасно. Вільне волевиявлення на врегулювання спору та на відмову від частини своїх інтересів має бути як у позивача з відповідачем, так і в третіх осіб, які укладають угоду про примирення.

Якщо більшість наведених диспозитивних прав активно реалізуються на практиці, то примирення застосовується сторонами рідко. Фактично ми можемо говорити, що нині під час розгляду адміністративної справи судом учасникам процесу досить складно реалізувати своє диспозитивне право на дружнє врегулювання спору. Це пояснюється багатьма факторами, зокрема публічно-правовою природою адміністративних спорів і нерівнозначним положенням сторін цих спорів, які знаходяться у відносинах влади та підпорядкування. Крім того, інститут примирення сторін не знайшов належного й детального врегулювання в чинному законодавстві. Окремі вчені наголошують навіть на неможливості укладення угоди про примирення під час урегулювання певних категорій адміністративних спорів. Так, Ю.С. Педько вказує: «Принцип диспозитивності передбачає можливість затвердження адміністративним судом мирової угоди, але, на відміну від цивільного судочинства, має свої особливості в адміністративному судочинстві. Наприклад, адміністративний суд з урахуванням чинника публічних інтересів може затвердити мирову угоду між сторонами адміністративного судочинства лише частково, у межах визначення розміру відшкодування. Однак питання про зміну або відміну неправомірного управлінського рішення повинне вирішуватися незалежно від наслідків узгодження сторонами суми відшкодування» [6, с. 67]. Дійсно, рішення, яке порушує права фізичних чи юридичних осіб, не може продовжити свою дію після одноразового відшкодування шкоди відповідно до умов угоди про примирення. Такий висновок можна зробити з аналізу ч.4 ст.51 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказано, що суд не визнає умови примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси [7].

Ця обставина показує обмеженість дії принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. Хоча таку ситуацію із забезпеченням диспозитивного права сторони на примирення слід назвати скоріше не обмеженням диспозитивності, а належним співвідношенням в адміністративному судочинстві дії цього принципу з іншими, зокрема принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі.

Ми погоджуємося з думкою про те, що можливість примирення сторін не є абсолютною під час врегулювання публічно-правових спорів. Однак у багатьох категоріях справ компромісне врегулювання є можливим і навіть бажаним. Наприклад, під час оскарження нормативно-правового акта (який порушує права широкого кола суб'єктів адміністративно-правових відносин, а не лише позивача) дружнє врегулювання стає можливим за умови зміни або визнання таким, що втратив чинність, цього незаконного документа органом державної влади. Звісно, суд не має права затвердити угоду про примирення, за умовами якої відповідач лише сплачує компенсацію позивачу, а той у свою чергу відмовляється від позовних вимог [8, с. 82]. За такої ситуації незаконний нормативно-правовий акт продовжить діяти й порушувати права третіх осіб, що є прямою підставою відмови в затвердженні угоди про примирення.

Таким чином, на наведеному прикладі ми бачимо, що примирення можливе навіть під час оскарження нормативних актів, які регулюють правовідносини за участю широкого кола суб'єктів. Протилежна ситуація виникає під час спорів із приводу оскарження актів індивідуально-розпорядчого характеру. Навіть якщо й будуть підстави для притягнення посадової особи до відповідальності, необхідність у таких діях відпадає, оскільки постраждала сторона задовольняє свої вимоги та погоджує своєрідне «прощення» суб'єкта державної влади. У ситуації, коли сторони врегульовують існуючі між ними суперечності, сам спір перестає існувати, завдання суду полягає лише в затвердженні цього факту своїм рішенням та наданні йому юридичної сили. Саме у вказаних поступках проявляється компромісний характер інституту примирення, що дозволяє зробити судовий процес менш формалізованим і більш гнучким, що у свою чергу позитивно позначиться на довірі населення до адміністративної юстиції та судової влади в цілому.

Однак на шляху вільного й ефективного використання сторонами своїх диспозитивних прав лежать не лише обмеження, пов'язані зі специфічним характером адміністративно-правового спору, а й бюрократизм державного апарату. Так, на практиці трапляються випадки, коли необхідність укладення угоди про примирення є очевидною для всіх учасників спору (навіть для представника органу державної влади), проте внаслідок того, що керівництво будь-якого органу не бажає визнавати свою неправоту та йти на поступки, процес затягується, а орган державної влади користується всіма можливими засобами, щоб уникнути відповідальності. Оскільки важливою ознакою інституту примирення є вільне волевиявлення сторін на укладення угоди про примирення, за відсутності волі державного органу на врегулювання спірних правовідносин саме примирення буде неможливим.

Очевидно, що нині існують певні проблеми, які не дозволяють сторонам спору повною мірою реалізовувати своє диспозитивне право на примирення. Окрім труднощів, пов'язаних зі специфічним характером цього правового інституту в адміністративному судочинстві, існують також об'єктивні обставини, які не пов'язані із законодавчою регламентацією вказаного явища. Тому маємо ситуацію, за якої рівень довіри до судової гілки влади серед населення є низьким. У ситуації, коли особа не може спрогнозувати результат судового розгляду та не впевнена в дієвості судового захисту порушених прав, розширення диспозитивності й спрощення процесу, більш широке застосування примирення та запровадження альтернативних процедур врегулювання спору здатні покращити функціонування адміністративної юстиції в Україні.

Таким чином, реалізація принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві є обмеженою, що пояснюється специфікою адміністративно-правових відносин. Адміністративний суд, прагнучи повною мірою захистити особу, права якої порушено, може втрутитися в перебіг провадження (вийти за межі позовних вимог, перевіряти законність відмови від позову, визнання позову та примирення сторін), що відображає особливості принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві.

Подальші наукові дослідження мають спрямовуватися на розв'язання існуючих проблем, пов'язаних зі специфікою реалізації принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. У ситуації, коли на систему адміністративної юстиції покладається таке велике навантаження (перевірка законності оскаржуваних рішень), необхідно створити умови, за яких сторони спору матимуть змогу вільно використовувати мирні механізми врегулювання публічно-правових спорів.

ЛІТЕАТУРА

1. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) [Текст]: монографія / С.П. Погребняк; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2008. – 239 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Шишкін В. Диспозитивність – принцип судочинства / В. Шишкін // Право України. – 1999. – № 6. – С. 10-16.
4. Потапенко С.В. Деякі питання реалізації принципу диспозитивності в адміністративному суді першої інстанції / С.В. Потапенко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 127-147.
5. Адміністративне судочинство : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К. : Істина, 2009. – 256 с.
6. Становлення адміністративної юстиції в Україні : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 1918.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. Р.О. Куйбіди. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – Том 2. – 728 с.

REFERENCES

1. Pohrebnyak, S.P. (2008), *Osnovopolozhni printsipi prava (zmistovna kharakteristika) : monohrafiya* [Fundamental principles of law (substantive characteristics) : monograph], National legal academy of Ukraine of the name of Yaroslav Mudroho, Kharkiv, Ukraine.
2. “Constitution of Ukraine” of 28.06.1996 № 254к/96-ВР”, *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini*, 1996, no. 30, art. 141.
3. Shishkin V. (1999), “Discretion – the principle of justice”, *Pravo Ukrayini*, no. 6, pp. 10-16.
4. Potapenko, S.V. (2010), “ Some issues of implementation of the principle of discretion in administrative court of first instance”, *Visnyk Kharkiv national university of internal affairs*, no. 2, pp. 127-147.
5. Kolomoets, T.O. (editor) (2009), *Administrativne sudochinstvo : pidruchnik* [Administrative proceedings : textbook], Istina, Kyiv, Ukraine.
6. (2003), *Stanovlennya administrativnoyi yustitsiyi v Ukrayini : monohrafiya* [Formation of administrative justice in Ukraine : monograph], Institute of the state and right for the name of V.M. Koreckogo of the National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. “Code of Administrative Proceedings of Ukraine” of 06.07.2005 № 2747-IV”, *Ofitsiyiny visnik Ukrayini*, 2005, no. 32, art. 1918.
8. Kuybida, R.O. (editor) (2007), *Kodeks administrativnoho sudochinstva Ukrayini : naukovopraktichniy komentar : u 2 t.* [Code of Administrative Proceedings of Ukraine : scientific and practical commentary : in 2 vol.], *Knihi dlya biznesu*, Vol. 2, Kyiv, Ukraine.